GREEWICH'E GÖRE ENDÜSTRİYEL TASARIM: PERİFERİDE TASARIM EĞİTİMİ VE KÜRESEL YANSIMALARI

AYŞE COŞKUN ORLANDİ
Kadir Has Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Endüstriyel Ürünler ve Tasarım Bölümü
İSTANBUL
acoskunorlandi@khas.edu.tr

BURCU YANIÇATABOLU YAĞIZ
Kadir Has Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Endüstriyel Ürünler ve Tasarım Bölümü
İSTANBUL
burcu.yanicatabolu@khas.edu.tr

ÇINAR NARTER
Kadir Has Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Endüstriyel Ürünler ve Tasarım Bölümü
İSTANBUL
cinar.narter@khas.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de tasarım eğitimi, periferide tasarım, Türk tasarımcılar

Özet

Doğu ve Batı arasında yüzyıllık bir gerilim ve sorgulama ile başlayan Türkiye'de modernleşme süreci, Batı'nın ekonomik, politik ve kültürel yapılarının ve değerlerinin benimsenmesi ve bu değerlerin dışında kalan Türkiye gerçeğinin göz ardı edilmesi üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda endüstriyel tasarım, sanayileşmenin politikalarının belirlendiği bir yıllıkta sanayileşmenin aracı olarak düşünülmüştür. Benzer şekilde endüstriyel tasarımın talebinde doğan endüstriyel tasarım mesleği, Türkiye'de ayrıcalıklı kesimlerden önce elitlerin yaşantısında dolayısıyla Batı'nın periferisinde doğmuş, egemen sistemin Batılı yaşam biçimi değerlerini benimsemiş ve adeta yüceltmiştir. Bu nedenle Batı kökenli meslek geleneğinin ötesinde eğitim kökenleri ve geleneği de Batılı olmuştur. Bu süreçte batıdan benimsenen yeni bir tasarım kültürü oluşmuş, ekonomik sadece bireysel değil, endüstrinin kendisine de endüstriyel tasarımcı kavramına inanılmıştır. Bu bağlamda sistemlerinde Türkiye'deki eğitim-öğretim kurumlarının 'Batılı ideal endüstriyel tasarımcı profilinin henüz tatmin talebinde bulunmayan bir ortamda kendisine özgü olduğu yeni tasarımcılara neden olmuştur. Yaklaşımdaki bu değişiklik, yeni tasarımcıların Batı'nın ekonomik uygun nitelikte tasarımcılar mıdır sorusu üzerinden tartışılmıştır. Bunu kurumsal yapılanmalar, öğretim elemanlarının ve öğrencilerinin eğitim süreçlerinin değerlendirilmesi ve öğrencilerin mezuniyet projeleri üzerinden incelenmiştir.

Batı dünyasındaki tasarım üretimi, üretim ve tüketim sistemlerinin karmaşıklaştığı bir dünyada sabit değişkenler yok. Çoğunlukla tasarımın ve tüketimin anlamları kapitalizmin sürekli değişen ve dönüşen ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Bu nedenle tasarımcılar ve tüketiciler kısa sürede ürün ve hizmetlerin değerini kaybetmekte ve yeni ürünlere ihtiyaç duymaktadırlar. Bazı Asya ülkeleri dünyanın üretim merkezi olarak görülmektedir. Ancak yakın gelecekte bu ülkelerin de ekonomik ve teknolojik gelişmişlik düzeyine ulaşmaları sonucu, bu ülkelerin de tüketim merkezleri olacağı öngörülmektedir. Bu yaklaşımlar ışığında, gelişmekte olan ülkelerin tasarım eğitimlerinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bildiri Türkiye'de tasarım eğitimi ve kurumsal ölçekte Batılı eğitim modelinin uygulanması sürecinde mesleki pratiğini yürütmekte olan tasarımcıların işlerinde Batı'ya ilişkin izlere ne oranda rastlandığını araştırmayı hedeflemektedir.

Giriş

Doğu ve Batı'nın ideolojik ayrımı, Edward Said'in (1978) Şarkiyatçılık (Orientalism) adlı çalışmasında[6] belirttiği üzere bilgi-iktidar ilişkileri üzerinden kurgulanır. Doğu ve Batı arasındaki kavramsal duvar, Avrupa merkezli sömürgeci söylemi politik ve kavramsal olarak inşaa etmek ve meşrulaştırmak için Batı tarafından sıkça tekrar edilen bir 'ötekileştirme' eyleminin sonucudur. Dominant Batı söylemi, ekonomik, kültürel, sosyal ve tarihsel olarak Doğu'yu dışlarken, farklılıklara dayalı bir Doğu imajı, Batılı olmayanı bir yerellik çizer. Bu bağlamda Doğu ve Batı, hayatın her alanında derin farklılıklarla birbirinden ayrılan ***statik yerelliklerdir***

Endüstriyel tasarım tarihinde Doğu ve Batı'nın inşası, Doğulu ve Batılı yerelliklerin derin farklılıklarından çok, endüstriyel tasarım mesleğinin ülkelerin endüstriyel pazar ekonomisinde üstlendiği rolün stratejik değeriyle doğrudan ilişkilidir. Er, tasarımın sadece Batı ülkeleri ve Japonya gibi endüstrileşmiş pazar ekonomileri bağlamında tanımlanmasının, gelişmekte olan ülkelerde tasarım mesleğinin endüstrinin stratejik bir parçası olmak için geçirdiği süreçlerin 'ötekileştirilmesiyle' önemli bir bağlantısı olduğunu söyler.[2] Bu tip bir ötekileştirme, Doğu tasarımı ve Batı tasarımını estetik, kültürel ve sosyal anlamda birbirinden keskin hatlarla ayrılan birer ekol olduğunu kanıtlamadığı gibi, mesleğin farklı ekonomik, kültürel ve sosyal bağlamlarda geçirdiği farklı süreçlerin gözardı edilmesine neden olur. Öte yandan baskın tasarım söylemi ve yazınının dışında kalan gelişmekte olan ülke tasarımlarının geçirdikleri süreçler, mesleğin eğitim alanında tanımlanmasıyla beraber farklı dinamiklerle kimlik kazanır. Endüstriyel tasarımın gelişmekte olan ülkelerdeki oluşum ve gelişme evrelerinde, tasarımın olgunluk evresine ulaştığı gelişmiş ülkelerdeki baskın söylemi kurumsallaştıran mesleki eğitim kurumlarının etkileri önemlidir. Gelişmiş ülkelerde kurumsallaşan endüstriyel tasarım eğitimi, farklı sosyo-ekonomik bağlamlar için bir model oluşturmuş, periferi olarak kabul edilen bu bağlamlara bir şekilde adapte edilmiştir.

Doğu ve Batı'nın tasarımı arasındaki sömürgeci söylemin doğurduğu kalıplaşmış farklılıklar, küresel ekonomide gittikçe aktif hale gelen gelişmekte olan ülkelerin kendilerine yer edinmesiyle anlamını kaybetmektedir. Politik, teknolojik ve ekonomik alanda yaşanan bir takım gelişmeler ışığında Friedman, dünyanın düz bir oyun alanına döndüğünü söyler.[11] Bu yeni oyun alanında, merkez-periferi arasında kurgulanan yüzlerce yıllık ilişki çözünmektedir. Öncelikle tasarım ve üretim hizmetleri, kısa bir süre öncesine kadar üretimin merkezi olan gelişmiş ülkelerden, başta Asya ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan ülkelere kaymakta, bilgi üretim mekanizmaları dönüşmektedir. Öte yandan gelişmekte olan ülkeler, gelişmişlik düzeyine çıkmak için öngörülen 'endüstrileşme düzeyine' alternatif yatırımlar yapmaktadırlar.

Gelişmiş endüstriyel pazar ekonomilerine sahip Batı merkezli ülkelerde endüstrinin talebiyle doğan endüstriyel tasarım mesleği, Türkiye'de piyasa talebinden önce akademi bünyesinde doğmuş, eğitim sistemleri Batılı tasarım eğitimi geleneğinden adapte edilmiştir. Bu nedenle Batı kökenli meslek geleneğinin Türkiyeliler eğitim kökenleri ve geleneği ile Batılı olmuştur. Bu sayede baskın Batılı tasarım söylemine eklemlenen yerel bir tasarım kültürü oluşmuş akademi sadece bireyleri değil, endüstrinin kendisini de 'endüstriyel tasarımcı' kavramına hazırlamıştır. Buna göre, baskın ekonomilerin dışında endüstriyel tasarımın seyri her ne kadar yerel dinamikler nedeniyle farklılıklar gösterse de, Doğu'nun yerelliğinden beslenen bir tasarım görüşü ekol olarak doğmamıştır.

1. Periferide Endüstriyel Tasarım Mesleği ve Ekonomik Kalkınma

Victor Papanek ve Gui Bonsiepe gibi tasarımcıların endüstriyel tasarımın Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınmasında üstlendiği rol üzerine yazdıklarından hareket'le Er, her iki tasarımcının da endüstriyel tasarıma farklı yaklaşımlarla biçtikleri salt kalkınmacı rolün yeni gelişmekte olan ülkelerde endüstriyel tasarımın kapitalist sistemle bağlantılı dinamiklerini ve gelişimini yeterince açıklamadığını savunur.[2] Endüstri-

yel tasarım sanayileşme ve kalkınma politikalarının teknik bir bileşeni olmanın yanında sosyo-ekonomik bağlamın şartlarına farklı şekillerde adapte olan bir dinamiktir. Bonsiepe'nin endüstriyel tasarımın üçüncü dünya ülkelerindeki gelişimin evreleriyle ilgili ortaya koyduğu modelden hareketle Er, endüstriyel tasarımın doğuşu ve gelişimini sosyo-ekonomik bağlamın şekillendirdiği ekonomik kalkınma stratejileriyle açıklayan tarihsel bir model önerir.[2] Buna göre yeni gelişmekte olan ülkelerde endüstriyel tasarımın doğuşu ve gelişimi yedi evreli bir süreçle açıklanmaktadır:[2]

1. Proto-Tasarım Evresi (endüstri öncesi evre)
2. Embriyonik Evre (endüstriyel tasarımın bir olgu olarak doğduğu fakat aktif hale geçmediği 1950li ve 1960lı yıllar)
3. Oluşum Evresi (1960lı ve 1970li yıllarda hükümet destekli kalkınma stratejilerinin belirleyici olduğu, tasarımın farklı endüstrilerde etkin bir araç haline gelmeye başladığı, tasarım eğitiminin hükümetlerce desteklendiği dönem)
4. Kalkınma Evresi I (liberal kalkınma politikalarının geliştirildiği, küresel rekabette endüstriyel tasarımın önemli bir konuma geldiği, tasarım eğitiminde geçmiş yıllarda kazanılan deneyimin hazırladığı zeminde endüstriyel tasarımın geliştiği 1980li yıllar)
5. Kalkınma Evresi II (1990lardaki uluslararası ekonomideki küçülmeye dayalı olarak yeni ürün geliştirmenin uluslararası rekabette sağlayacağı avantajın farkedilmesi)
6. Hareketlenme Evresi (Endüstriyel tasarımın kurumsal bir strateji olarak kimlik kazanması)
7. Olgunlaşma Evresi

İktisat tarihçileri, Türkiye'nin sanayileşmesinin 1950'den sonra hızlandığı ve yoğunlaştığı konusunda hemfikirdirler.[4] 1960lı yıllar, Türkiye'de endüstriyel tasarımın kültürel modernleşmeyle ilişki bir olgu olarak oluşmaya başladığı embriyonik dönemi temsil eder.[1] Bu döneme damgasını vuran askeri darbe, ***'yaşamın pek çok alanında olduğu gibi endüstrileşme alanında da yeni bir dönemi başlatmıştır.'***[5] Geçici kalkınma planlarıyla karakterize olan bu dönemde, devlet destekli kalkınma stratejileri etkili olmuş, tasarım eğitimi programlarının kurulması konusunda ABD ile ortak projeler geliştirilmiştir.[5]

Yoltever Türkiye'de endüstriyel tasarımın tarihinin en kayda değer gelişmelerinin 'tasarım eğitimi' alanında gerçekleştiğine dikkat çeker.[5] 1970'li yıllar, Türkiye'de endüstriyel tasarımın modernist bir ifade biçimi olarak şekillenmeye başladığı ve sanayi altyapısının çeşitlendiği bir oluşum evresine işaret eder.[4] Bu dönemde, endüstriyel tasarım mesleği henüz kendine ülke endüstrisinde yer bulamasa da, eğitim kurumlarında açılan eğitim programlarıyla kurumsallaşmaya başlamıştır.

2. Endüstri için tasarım: Türkiye'de Endüstri Ürünleri Tasarımı Eğitimi

Türkiye'de verilen endüstri ürünleri tasarımı eğitimi 2010 yılı itibarıyla 39 yıllık bir geçmişe sahiptir. Günümüzde hızla açılmakta olan yeni özel üniversitelerin çeşitli fakültelerinde açılan ve açılmakta olan, halihazırda endüstri ürünleri tasarımı eğitimi veren bölümlerin sayısı tüm Türkiye çapında 20 ve üzeri olarak bildirilmektedir. Türkiye'de 39 yıllık geçmişe sahip eğitimin kökenleri İstanbul kökenli iki kurum tarafından oluşturulmuştur; kuruluş dönemi isimleriyle ***Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu***. Mesleğin oluşması, tanınmasında ve günümüze kadar çeşitli eğitim kurumlarına eğitimci yetiştirilmesinde öncü nitelik taşıyan bu kurumları ***Orta Doğu Teknik Üniversitesi*** izlemiştir. Kuruluş kronolojisine göre Türkiye'de endüstri ürünleri tasarımı eğitimi veren kurumların kısaca kuruluş tarihlerine, misyonlarına ve akademik eğitim yapılarına bakmak Türkiye'de endüstri için tasarımcı gereksiniminin

nasıl oluştuğuna ve tasarım eğitimin yerellik ölçeğinde ne oranda özelleştiğine ışık tutacaktır.

2.1. Türkiye'deki ilk Endüstri Tasarımı Eğitimi Veren Kurum: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi

Güzel Sanatlar Akademisi 1883'de 'Sanayi Devrimi' için gereken yeni düzenlemelere uygun bir biçimde ve içerikte kurulmuştur. Kuruluşunda İngiltere (Royal College of Art), Fransa (Academy Beaux artsl, Almanya (Bauhaus), Avusturya, İtalya (Milano) gibi Avrupa ekollerinde yetişmiş mimarlık, iç mimarlık, resim, heykel ve seramik bölümlerinde eğitim almış yerli ve yabancı hocalar yer almıştır. Avrupa, özellikle İngiltere ve Fransa sanayi geçmişleri dolayısıyla Güzel Sanatlar Akademisi'nin ders programlarının, müfredatlarının ve ders içeriklerinin oluşmasında etkin rol oynamıştır. 1970 yılında Nişantaşı'nda bulunan ve aynı dönemde Devlet Güzel Sanatlar Akademisine bağlanan 'Özel Güzel Sanatlar Akademisi' bünyesindeki İç mimarlık Bölümü yapılan isim revizyonu'yla İç Mimarlık ve Endüstri Tasarımı Bölümü adını alır. Türkiye'de ilk defa resmi olarak 'Endüstri Tasarımı' bir bölüm adı altında 1970 yılında geçmeye başlamıştır. 1971'de Beşiktaş'ta bulunan 'Şık Mimarlık Okulu'nun Devlet Güzel Sanatlar Akademisine bağlanması ile yeni bir isim altında ilk Endüstri Tasarımı Bölümü olan 'Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu' kuruldu (U.E.S.Y.O). 1973 yılında ise resmi olarak Endüstri Tasarımı Bölümü Devlet Güzel Sanatlar Akademisi bünyesinde de kurularak faaliyet göstermeye başlar.[9] Süreç içinde sanayi ile sıkı işbirlikleri ve karşılıklı etkileşim ile bilgi üretme ve uygulama arasında bir köprü oluşturulmaya amaçlanmıştır. Arçelik, Paşabahçe, Profilo ve çeşitli hammadde işleyen ve dönüştüren firmalar ile bir fiil çalışmalar yürütülmüş, tasarım, tasarım danışmanlığı ve Ar-Ge kurma gibi hizmetlerde bulunulmuştur. 1977 yılı itibariyle mezun olan öğrencilerin diplomalarında "Endüstri Tasarımcısı" ünvanı yer almaya başlamıştır. 1974-77 yılları arasında öğrenci işleri ve akademik yazılar çeşitli sektör dergilerinde yayınlanmaya başlanmıştır.[9] 1979 yılında Akademinin fakülteleşmesi sırasında İç Mimarlık ve Endüstri Tasarımı bölümünde değişiklik yapılarak Endüstri Tasarımı Bölümü bağımsız hale getirilmiştir. 1981 yılından itibaren akademinin üçüncü dönemi olarak bilinen bu tarihten itibaren Devlet Güzel Sanatlar Akademisi "Mimar Sinan Üniversitesi" adını alarak eğitime devam etmiştir. Bu isim değişikliği ile Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü Mimarlık Fakültesi altında bir bölüm olarak lisans eğitimi vermeye devam etmiştir. [5]

1995 yılında Tofaş otomotiv üreticisi ile işbirliği ve bir dizi öğrenci projesi yapılmaya başlanmıştır. 1999 yılında 'Endüstri Tasarımı ve Araştırma Merkezi' Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü bünyesinde kurulur. Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü ders programları çeşitli kez revize edilip-intibak çalışmaları yapılmasına rağmen Avrupa ekolü ve endüstri geleneklerini karşılayabilecek kurgudan pek sapmamıştır. Mevcut ders programı ve içeriği günümüz teknik alt yapısı göz önünde bulundurularak güncellenmiş olmasına rağmen kurgulandığı ilk ekollerden çok da uzaklaşmamıştır. [9]

1973-1974 eğitim yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü ders programı Temel Eğitim, Bütünşim, Strüktür, Tasarım, Tasarlama İlişkiler, Tarih, Sosyal Bilgiler ve Tasarlama ana başlıklı atölyeler altında Temel Eğitim 1, Temel Eğitim 2, Serbest Resim, Endüstri Grafiği, Teknik Resim, Tasarı Geometri, Perspektif, Fotoğraf ve Film, Strüktür, Mekanik, Donatım, Malzeme ve Yapım Teknikleri, Tasarlama, Uygulama, Çevre Düzenleme, İnsan Bilim, Sanat Tarihi, Türk Sanat Tarihi, Devrim Tarihi, Tasarım Tarihi, Sosyo Ekonomi, Hukuk Bilgisi, Pazarlama, Metodoloji, Yabancı Dil şeklinde oluşturulmuştur.

"Tasarlama Atölyesi" kapsamında olan dersler;

Anlatım Kuralları: Kağıt ve çizim normları, proje yazıları ve karakterleri, eğrir çiziminde düzen, ölçekler, malzeme kesitleri anlatımı.

Estetik Kuralları: Çağdaş estetik anlayışı, moda sorunu, estetikte değişkenlik, bölgesel sınıfsal ve ekonomik etkenler, insan duyguları ve algılama.

Teknik Kurallar: Dizayn ve teknolojik gelişme, yapım tekniği-malzeme-biçim ilişkisi, üretim çeşitleri çevrenin biçimlendirilmesindeki teknik sorunlar.

Görevsel Kurallar: İnsanın duyu, boyut, oranti ve işlevleri, çevrenin ve çevre öğelerinin insan verileri ile olan ilişkileri. Gerekli olan konuların uygulamaları şeklinde işlenmekteydi.

Tasarlama İlişkileri;

Amaç: Tasarlama olgusunu; tasarım-çevre-insan sistemlerinin etkileşimi açısından inceleyen, ölçülebilir kavramlara varmaya çalışan bir disiplindir.

İnsan Bilim: İnsan-Bilim (Anatomi, Fizyoloji, Antropometri, Ergonomi, Gestalt psikolojisi, İdrak psikolojisi, Hareket ekonomisi, İnsan ve toplum)

Çevre Düzenleme: Görsel çevre, dokunsal çevre ile ilişkiler, Tek kişilik çevre, kamusal çevre, Çevre kavramlarının değişimi ve gelecek için önerileri kapsar.

Metodoloji: Tasarımın her dönemindeki; bilgi, toplama ve değerlendirme sistemleri ile, tasarımının izlemesi gereken yöntemlerle ilgili kuramların ortaya konması amaçlanmaktadır. Bilgi toplama yöntemleri, bilgi değerlendirme yöntemleri, bilgi değerlendirme yöntemleri uygulamaları yapılmaktadır.[7]

2.2. Tasarım Eğitiminde Amerikan Ekolü: Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Orta Doğu Teknik Üniversitesi bünyesinde kurulan Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümünün kuruluşu üniversitenin kuruluş politikasına paralel bir süreç izlemiştir. Birleşmiş Milletler ve ABD desteğiyle Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye ve Orta Doğu ülkelerinin kalkınmalarına katkıda bulunmak, özellikle fen bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında eleman yetiştirmek üzere 15 Kasım 1956 tarihinde "Orta Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü" adıyla eğitime başlamıştır. [13] Kuruluş döneminde Pennsylvania Üniversitesi Güzel Sanatlar Okulu Dekanı Prof. G. Holmes Perkins, ODTÜ için önerdiği, 1956–1960 yılları arasını kapsayan kalkınma planına endüstri ürünleri tasarımı eğitimini da dahil etmiştir. Bu girişim bölüm kurulması için ilk resmi girişim olarak aktarılmaktadır.[3] Bir diğer önemli girişim ise Boston Institute of Contemporaray Art tarafından Israil'de kurulan örneğine benzer bir 'Tasarım Merkezi' kurulması olmuştur. Mimarlık fakültesi bünyesinde kurulması hedeflenen bölüm için girişimlerin 60'lı yıllarda da sürüdüğü bilinmekte, 1964 yılında dönemin en önemli tasarımcısı Raymond Lowey'nin fakülteyi ziyaret ettiği aktarılmaktadır.[3] ODTÜ Mimarlık Fakültesi bünyesindeki ilk endüstri ürünleri tasarımı dersi 1970 yılında üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine seçmeli ders olarak ***David K. Munro*** tarafından verilmiştir. Mimarlık öğrencilerine seçmeli olarak verilen dersin amacı özgün bir endüstri tasarımı eğitimi vermekten çok mimarlık tasarım öğrencilerine tasarım bütününün diğer bir dilimi hakkında bilgi vermek olarak aktarılmaktadır. [5] Bölümün kurulmasında önemli rolü olan Munro, 1971 yılında yazdığı raporda, kurulması planlanan bölüm için endüstri desteğinin ve endüstriyle olası ilişkilerin önemini vurgular. 1979 yılında Serim Denel, Mehmet Asatekin ve Güner Mutaf'ın katkılarıyla kurulan bölüm programı çerçevesinde öne çıkan temel ilkeler şöyle aktarılır:[5]

1- ***Programın ODTÜ Mimarlık Fakültesinde uygulanan yaklaşım ve prensiplere uyması***
2- ***Endüstri tasarımının disiplinlerarası bir dal oluşu nedeniyle kampus üniversitesi olmanın avantajlarını olabildiğince kullanması (Mühendislik, işletme ve sosyal bilimler bölümlerinin olanakları gibi...)***
3- ***ICSID-Endüstri Tasarımı Dernekleri Uluslararası Konseyi) eğitim seminerlerinde saptanan ilkeler uygunluk.***

O dönem düzenlenen ICSID seminerlerinde gelişmekte olan ülkelerdeki tasarım eğitimi için ***"Ülkenin tarihsel ve kültürel oluşumları paralelinde bir eğitim verilmelidir."*** ifadesi öneri olarak vurgulanmaktadır.[14]

Bölüm eğitim programında yer alan dersler, yurt dışındaki çeşitli okulların programlarının incelenmesi ve ICSID'in eğitim seminerlerinin sonuç ve önerilerinin değerlendirilmesi sonucunda üniversite ve Mimarlık Fakültesinin yaklaşım ve prensiplerine bağlı kalınarak oluşturulmuştur. Formal eğitim sürecindeki dersler nitelikleri açısından bilgi birikimi(teorik), tasarım(pratik), iletişim olmak üzere üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bilgi birikimi(teorik): Tasarım sürecinde kullanılan kavram ve bilgileri içermektedir. Matematik, fizik, ergonomi, üretim yöntemleri gibi dersleri kapsamaktadır. Tasarım(pratik): Tasarımın yaratıcı sürecini oluşturan konuları içermektedir. Tasarım teori ve metodolojisi, ürün tasarımı, sistem tasarımı gibi dersleri kapsamaktadır. İletişim: Tasarımın ürüne ve iki boyutlu anlatıma dönüşmesini içerek konuları kapsamaktadır. Çizim teknikleri, fotoğrafçılık, model yapımı gibi dersleri kapsamaktadır.[5] Bugün ODTÜ Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü kendi gelenekleri uzantısında eğitim politikasını şöyle ifade etmektedir:[15]

"1979 yılında kurulan ODTÜ Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü lisans eğitiminde 30 yıllık deneyimiyle Türkiye'de endüstriyel tasarım alanında eğitim veren kurumlar arasında önemli bir konuma sahiptir. Bölümümüz yerel sanayi ile güçlü bağlar oluşturmaya, yerel ve uluslararası eğitim kurumlarıyla işbirliği yapmaya ve ODTÜ'de disiplinlerarası bir ürün geliştirme kültürünün oluşturulmasına önem vermektedir."

2.3. Tasarım Eğitiminde Alman Ekolü: Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu

Kasım 1955 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü "Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu" adı verilecek yeni bir eğitim kurumunun hazırlık çalışmalarını başlatır. Yeni okulun kurulması için 1956 yılında Stuttgart Güzel Sanatlar Akademisi ile yapılan sözleşmeyle, kuruluş sürecinde danışmanlık yapmak üzere öğretim üyelerinden Prof. Dr. Adolf G. Schneck görevlendirilir.[8] 1957 yılında kurulan Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu D.T.G.S.Y.O. 1982 yılında Marmara Üniversitesi bünyesine fakülte statüsüne geçene kadar aynı isimle eğitim faaliyetlerini sürdürür. Kuruluş dönemi müdürü İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Sabri Ozan ve Prof. Dr. Adolf G. Schneck kuruluş kadrosunu Türk ve Alman hocalardan oluştururlar. Ak'ın aktardığı üzere Prof. Schneck'in kendi ifadesiyle; ***"Tüm öğretim kadrosu dört Alman, üç Türk öğretim elemanı ve üç Türk asistandan oluşmaktadır"***.[4] Daha sonraki yıllarda Almanya, Avusturya ve Japonyadan çok sayıda öğretim üyesiyle yıllık ve uzun süreli sözleşmeler yapılarak eğitimini sürdürmüş ve bu etkileşimlerle eğitimci yetiştirmiştir.[8]

Cumhuriyetle birlikte başlayan endüstriye dayalı kalkınma planlarıyla, el sanatları makineleşme sürecine geçmeye başlamaktadır. Bu eksende 1957 yılında yapılan giriş sınavlarında Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu tanıtım broşüründe okulun amacı şöyle aktarılmaktadır:[4]

"Memleket sanayinin ihtiyacı olan mütehassıs, teknisyen ve sanatkârların her bakımdan mükemmel yetişmelerini sağlamak okulun birinci vazifesidir. Çeşitli sanat kollarında yetişen bu gençlerin hayat uygun müstakil ve yaratıcı birer sanatkâr olmalarına bilhassa ehemmiyet verilir. Okulun diğer bir vazifesi de, kalkınma halinde olan memleketin sanat hayatına iyi misal ve örneklerle rehber olmak, onların müşküllerine yardım etmek suretiyle el sanatlarının ve endüstrinin gelişmesine hizmet etmektir."

Alman kökenli hocaların rehberliğinde, danışmanlığında kurulan sistem, zaman içinde kendi mezunlarını yurt dışına uzmanlık eğitimine göndererek ve daha sonraları onları eğitimci olarak kendi kadrolarına kuruluş misyon ve geleneklerine sadık kalarak oluşturmuştur.

Prof. Schneck'in Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu kurulması aşamasında görevlendirildiği süre içinde Türkiye'de yaptığı incelemeler sonucu 1956 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Öğretim Genel

Müdürlüğü'ne sunulan raporunda kurulacak okulda bulunması gereken bölümleri şöyle sıralamaktadır: ***Mobilya ve İç Mimarlık, Grafik, Seramik, Altın ve Gümüş İşçiliği, Makine, Araç vb. Biçimleri(Endüstriyel Tasarımı), Tekstil, Dekor Ressamlığı, Cam ve Cam İşçiliği, Heykel Bölümleri.*** Prof. Schneck eğitim programını Türkiye'deki geleneksel zanaat üretimine bir değer katmak üzere programladığını ifade eder.[4] Endüstri Ürünleri alanını doğrudan kapsayan önerilere rağmen, 1957 yılında okul beş bölümle eğitimine başlar: ***Mobilya ve İç Mimarlık Bölümü, Grafik Bölümü, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Dekoratif Resim Bölümü, Seramik Bölümü.***[4] Okul ilk kurulduğu yıllarda açılan ilk bölümler arasında endüstri ürünleri tasarımı bölümü yer almamıştır. Ancak eğitim kurumunun isminin 'uygulamalı sanatlar' olarak belirlenmesine paralel mobilya, tekstil, seramik, cam gibi zanaat kökenli üretim için tasarım kaygısıyla programlanması[10] zanaat kökenli tüm endüstriler için tasarımcı yetiştirilmesi anlamına gelmektedir. 1960 yılında yayımlanan Mufredat Programında, İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu Mobilya ve İç Mimarlık Şubesi Öğretim Esasları'nda günümüzdeki kapsamıyla endüstri ürünlerini de içeren özellikte eğitim programının oluşturulduğu şöyle ifade edilmektedir:[12]

"Bu şubenin vazifeleri çok geniş ve şümullüdür. Geniş manada ihtiva ettiği gibi, mobilya sanayi sahasını ve her gün kullanılan eşyayı da içine alır."

Doğrudan endüstri ürünleri tasarımı bölümünün olmadığı dönemlere ait bir diğer dikkat çekici program seramik sanatları bölümünde göze çarpmaktadır. 1973 yılına ait 'Seramik Sanatları Bölümü Eğitim-Öğretim Planı'nda bölüm amacı tanımlanırken ***yapı seramiği dizaynı*** ve ***endüstriyel kullanım eşyası*** ifadeleri kullanılmaktadır. ***Yaratıcı sanatçı*** tanımı yerini ***dizayner***'a bırakmıştır.[4]

Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümünün ilk adımları 1970 yılında Mobilya ve İç Mimarlık Bölümünün mobilya ve ürün tasarımı olarak ikiye ayrılmasıyla atılmış olur. 1981 yılında YÖK'ün kurulmasıyla yüksek okul Güzel Sanatlar Fakültesi olarak Marmara Üniversitesi bünyesine alınmış, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü de bağımsız bir bölüm olarak eğitimine başlamış ve ilk mezunlarını 1985 yılında vermiştir.[5] Bölümün eğitim ve öğretim programı amaçları 1990 yılı fakülte tanıtım kitapçığında şöyle yer almaktadır:[8]

"Endüstri Ürünleri Tasarımı Dalını bitiren öğrenciler endüstri tasarımcısı olarak aşağıda belirtilen meslek dallarında görev alırlar.

1- ***Yaratıcı tasarımcı olarak tüketim ürünleri alanında(örneğin ev aletleri ve kullanım eşyaları) ile***
yatırım ürünleri alanlarında(örneğin makine ve donatımlar)
2- ***Tasarımcı uzman olarak çevre planlama konularında***
3- ***Planlamacı ve tasarımcı olarak tasarım sistemler, tasarım işletmeciliği alanlarında"***

Bölüm eğitim programında yer alan dersler, kapsam ve uygulama özelliklerine gruplandırılır. Bu gruplandırma şöyle aktarılır. A grubu dersler: Temel sanat eğitimi, teknik resim gibi teorik bilgi ve yaratıcı etkinlik, araştırma ve denemeler gerektiren, ders ürünleri öğrenci eseri olarak ortaya çıkan derslerdir. B grubu dersler: Öğretimi teorik olarak gerçekleşen, teknolojik bilgi, deneme ve araştırma dersleridir. C grubu dersler: Teorik ders olarak verilen, Sanat Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri alanına giren derslerdir. D grubu dersler: Üniversitenin bütün birimlerinin eğitim ve öğretim programında yer alan kültür ve tarih dersleridir.[4]

3. Küresel Endüstri için Tasarımda Doğu İzleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen çerçeve kapsamında, Türkiye'de endüstriyel tasarım eğitimi almış ve küresel ölçekte Batılı geleneğin uzantısı üretim ortamlarında meslek pratiğini uygulayan

tasarımcıların işlerinde, aldıkları eğitimin yerellik özelliklerinin ve Doğu'ya ilişkin izlerin ne oranda rastlandığını gözlemleyebilmek üzere bazı isimlerin, kariyer hikayelerini izlemek ve tasarımlarını görselleştirmek önemlidir. Belirlenen çerçeve dışında, Türkiye tasarım piyasasında aktif endüstri ürünleri tasarımcısı olarak meslek pratiğini uygulayan isimlerin haricinde üretici olarak uluslararası arenada isim yapmış, uluslararası ödüller alarak küresel ölçekte başarı sağlamış tasarım odaklı işletmelerin sayısı belirgin bir şekilde artış göstermektedir. 2007 yılında Nurus sponsorluğunda önemli bir tasarım arenası olan Milano mobilya fuarı için düzenlenen 'İlk in Milano' sergisinde Türkiye yaşadan ürün tasarımını temsil eden tasarımcılardan bazıları şöyledir: ***Adnan Serbest, Alev Ebüzziya Siesbye, Ali Bakova, Atilla Kuzu, Arif Özden, Aykut Erol, Ayşe Birsel, Aziz Sarıyer, Bülent Özden, Can Yalman, Defne Koz, Demirden Design, Derin Sarıyer, Ela Cindoruk, Nazan Pak, Erdem Akan, Faruk Malhan, Gamze Güven, İnci Mutlu, Koray Özgen, Mehmet Ermiyagil, Kunter Şekercioğlu, Mirzat Koç, Oya Şenocak Akman ,Ömer Ünal, Alper Böler, Seyhan Özdemir, Sefer Çağlar, Sezgin Aksu, Tanju Özelgin, Yılmaz Zenger.***[19] Araştırmayı desteklemesi açısından bazı isimler, kariyer hikayeleri ve ürünlerinden örnekler aşağıda verilmektedir.

Ayşe Birsel. İzmir'de doğdu ve büyüdü. Endüstri ürünleri tasarımı eğitimini 1981-1985 yılları arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde aldı. 1989 yılında aldığı fullbright bursuyla New York Pratt Institute'da master derecesini aldı. Birsel+Seck tasarım ofisiyle halâ New York'ta serbest tasarımcı olarak çalışmaktadır. Herman Miller, Hewlett Packard, Target ve Renault gibi dünyaca önemli endüstriyel üreticiler için tasarımlar yapmaktadır. Herman Miller için 1999 yılında tasarladığı ***Resolve System*** NeoCon Overall Best of Competition Award and Most Innovative Award ödüllerini almıştır. Diğer aldığı ödüller, 1996, Industrial Design Excellence Award: Zoe Washlet. 1996, ID magazine award: ***Zoe Washlet.*** 1995, The Chicago Museum Good Design Award: ***Zoe Washlet.*** 1994, VIA (French Furniture Industry Syndicate) Award: ***Water Room.*** 1990, ID magazine award: ***Water Room.***

İnci Mutlu. 1972 yılında Ankara'da doğdu. Endüstri ürünleri tasarımı eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesinde aldı. Hacettepe Üniversitesi'nde master'ını tamamladıktan sonra Milano'da Domus Academy'de çeşitli workshop'lara katıldı. Bir süre Isao Hosoe Design Studio'da çalışan Mutlu, Luca Milano ile kurduğu Mutlu & Milano Design Studio'da serbest tasarımcı olarak çalışmalarını sürdürüyor. Eczacıbaşı-Vitra, Koziol, Jungform, Restonic, Girsberger Tuna gibi dünyaca önemli endüstriyel üreticiler için tasarımlar yapmaktadır.

Resim 1-2. Ayşe Birsel, Herman Miller için Resolve System Ofis Mobilyası Sistemi Tasarımı

Resim 3-4. İnci Mutlu, Inoxa için Mobilya ve Vitra için Banyo Mobilyası Tasarımları

Mirzat Koç. 1991 ODTÜ Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü'nden mezun oldu. 1995 sonunda Pratt Institute New York'ta Endüstri Ürünleri Tasarımı Yüksek lisansını tamamladı. Amerika, Avrupa ve Japonya'da birçok ürün tasarımı ödülü aldı. Aldığı uluslararası ödüllerden bazıları; 1995 Motorola çocuklar için çağrı cihazı tasarım yarışması, 1997 RedDot, 1998, 2000 ve 2002'de IDEA ABD Ürün tasarımı ödülleri ve 2003'te Surface Dergisi tarafından en iyi 10 tasarımcıdan biri seçildi ve ürünleri Milano ve New York'ta sergilendi.

Motorola, Fujitsu, Medi, Panasonic gibi dünyaca önemli endüstriyel üreticiler için tasarımlar yapmaktadır.

Resim 5-6. Mutat Koç, MC3000 Tasarım Süreci

Değerlendirmeler ve Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nde sanayi politikaları çerçevesinde kurulan endüstri kurumlarının kuruluş tarihleriyle endüstri için tasarımcı yetiştirecek eğitim kurumlarının kuruluş tarihleri arasında uzun yıllar vardır. Endüstri tasarımının Türkiye'deki gelişim süreci politik dinamiklerle kesintiye uğramış, endüstri ve tasarım ilişkisi istikrarlı bir dinamizme ulaşamamıştır. Bu kopukluk eğitim kurumlarının oluşumundaki tarihsel dinamiklerle birlikte okununca endüstrinin ihtiyacı ve talebi doğrultusunda bir tasarım eğitimi sisteminin ön görülmediği izlenmektedir.

Endüstriyel tasarımın Türkiye'deki oluşum ve gelişme evrelerinde önemli bir dinamik olarak izlenen tasarım eğitimi, Doğulu bir yerelliğin ürünü olmaktan çok, Batı'da kurumsallaşmış olan tasarım eğitiminin yerele adaptasyonu olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, endüstriyel tasarımın oluşum ve gelişim evrelerinde kurulan tasarım programlarının tümü Batılı eğitim sistemlerini model almıştır. Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu'nun kuruluş amacı Türkiye'nin o dönemki yerel kalkınma hedeflerini tatmin edecek ifadeleri içermektedir. Ancak ne kuruluş döneminde ne de günümüzdeki tasarım eğitimi programlarında özellikle Doğulu olma tutumunu benimseyecek yerel kimlikle ilişkili olma kaygısını taşıyan ifadelere rastlanmamaktadır. Gelişmiş Batı'da olgunlaşmış tasarım söyleminin eğitim sistemindeki bu adaptasyonu, Said'in işaret ettiği statik Doğu-Batı ayrımını ortadan kaldırmıştır. Bu sayede Batılı tasarım söylemine eklemlenen yerel bir tasarım kültürü oluşmuş, akademi sadece bireyleri değil, endüstrinin kendisini de 'Batılı anlamda endüstriyel tasarımcı' kavramına hazırlamıştır. Buna rağmen, eğitimde kurgulanan 'Batılı' ideal endüstriyel tasarımcı profilinin henüz tasarımcı talebinde bulunamayan yerel endüstride kendisine arzu ettiği yeri bulamamasına neden olmuştur. Akademideki bilgi üretimi, yerel dinamikleri Batılı kalıplara uyan niteliksiz tasarımcılar istihdam etmek üzere yönlendirmiştir.

Gelişmiş ülkelerin endüstriyel koşullarından doğan eğitim sistemlerinin Türkiye'deki adaptasyonu ve kalkınma politikalarının niteliği, yerelliği oluşturan dinamiklerin ve üretim geleneklerinin eğitim süreçlerine dahil edilmemesine neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye'deki eğitim kurumlarında yetişen tasarımcıların işlerinde Doğu-Batı ayrımını vurgulayan yaklaşımlar izlenmektedir.

Kaynaklar

1. A. Er, A Creative Convergence of Modernity, Globalization and Tradition: Understanding Industrial Design in Turkey, Asia Design Journal, 4, (2009)

2. A. Er, Development Patterns of Industrial Design in the Third World: A Conceptual Model for Newly Industrialized Countries, Journal of Design History, 20, 293–307 (1997)

3. A. Er, F. Korkut, Ö. Er, U.S. Involvement in the Development of Design in the Periphery: The Case History of Industrial Design Education in Turkey, 1950s–1970s, Design Issues, 19, 17–34 (2003)

4. B. Ak, Sanat ve Tasarım Eğitiminde Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu Gerçeği, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yay.(2008)
5. E. Özsakin Yolever, Son Yirmi Yılda Türk Endüstrisinde Türk Tasarımcıları (Endüstri Tasarımı Eğitiminin Beraberinde Endüstrinin Tasarımcıları İstihdam Etme Biçimleri), Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Endüstri Ürünleri Tasarımı Anasanat Dalı, (2000)
6. E. Said, Oryantalizm, İrfan Yayınevi, (1998)
7. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Akademi Bülteleri, (1974)
8. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tanıtım Kitapçığı, (1980–1981)
9. Ö. Küçükerman, "Akademiye Tanıklık Vol.3 Güzel Sanatlar Akademisine Bakışlar: Dekoratif Sanatlar", 1971 Yılında Türkiye'de İlk Kez Güzel Sanatlar Akademisi İle Başlatılan Endüstri Tasarımı Eğitiminin 37 Yıllık "Seyir Defteri", Bağlam Yayınları, (2003)
10. S. Şarı, German Werkkunstschules and the Establishment of Industrial Design Education in Turkey, Design Issues, 22, 18–28 (2006)
11. T. Friedman, The World is Flat, Farrar, Straus and Giroux, (2005)
12. Tadilki Güzel Sanatlar Okulu Mühendis Programı ve Hahalık Ders Dağılım Cetveli, (1960)
13. http://www.odtu.edu.tr/about/history.php Erişim: 27 Nisan 2010
14. http://www.icsid.org/ Erişim: 27 Nisan 2010
15. http://www.idmieu.edu.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=472 Erişim: 27 Nisan 2010
16. http://www.msgsu.edu.tr/msu/pages/168.aspx Erişim: 27 Nisan 2010
17. http://www.turkcadcam.net/rapor/mezat_koc/index.html Erişim: 30 Nisan 2010
18. http://www.mezatkoc.com/ Erişim: 30 Nisan 2010
19. http://www.arkitera.com/event/file.php?action=display&event_id=82&id=101&year=&id2=2097 Erişim: 30 Nisan 2010

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

INDUSTRIAL DESIGN WITH REFERENCE TO GREEWICH: DESIGN EDUCATION IN THE PERIPHERY AND ITS GLOBAL REFLECTIONS

AYŞE COŞKUN ORLANDI

Kadir Has University
Faculty of Fine Arts
Department of Industrial
Product Design
İSTANBUL

aycoskunorlandi@khas.edu.tr

BURCU (YANÇATAROĞLU) YAĞIZ

Kadir Has University
Faculty of Fine Arts
Department of Industrial
Product Design
İSTANBUL

burcu.yancataroglu@khas.edu.tr

ÇINAR NARTER

Kadir Has University
Faculty of Fine Arts
Department of Industrial
Product Design
İSTANBUL

cnarter@khas.edu.tr

Keywords: design education in Turkey, design in the periphery, Turkish designers

Abstract

Conceptualization of 'the East' and 'the West' in the world of design is based on a locality's level of industrial development. In newly developing countries that have been marginalized by the dominant industrial discourse, such as Turkey, industrial design profession emerged as a part of the development strategies that are led by industrialization policies. While industrial design emerged from the demand of the manufacturing industries in the West, in Turkey it emerged in the academia before it became a critical element of the industry. In Turkey, design education systems were adapted from the Western tradition. Therefore, the origins and traditions of design education in Turkey can be considered as the extension of the Western models of education. Through the adaptation of Western education models, the dominant Western design discourse established a local design culture while the academia familiarized the local industry with the concept of 'industrial designer'. The adaptation of Western models of education in Turkey resulted in the 'ideal Western industrial designer profile's struggle to fit into the conditions of the local industry that did not yet demand industrial designers. Knowledge production in the academia directed the local dynamics to employ designers that fit into the Western designer profile. On the other hand, because the local dynamics and manufacturing tradition were not integrated in the education system, a distinction between East and West cannot be observed in the works of Turkish designers.

Today, design practice in the Western world is going through a transformation due to the complex nature of contemporary production and consumption systems. Thus, the established conceptual distinctions between Eastern design and Western design discourses are dissolving with the new world order. First of all, design and production services are concentrating in the developing Asian countries while affecting the structure of global knowledge production. On the other hand, developing countries are investing in areas that are alternative to the areas that lead to 'necessary level of development' and generating unique practices that emerge from the local dynamics. This paper aims to argue the relevance to observe the level of Eastern traces in the works of Turkish designers who received industrial design degrees in Turkey and still pursue their design practices at an international level.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ